

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І
ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Дипломна робота
магістра

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ШКІЛЬНОЇ НЕУСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Виконала: студентка 2 курсу
Групи Pss1-M19z
спеціальності 053 Психологія
Власенко Юліана Констянтинівна

Керівник:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Сімко Руслан Теодорович,
кандидат психологічних наук, старший
викладач

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Психолого-педагогічні підходи до проблеми шкільної неспішності	7
1.1. Шкільна неспішність як психолого-педагогічний феномен	7
1.2. Чинники виникнення шкільної неспішності	28
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження шкільної неспішності молодших школярів	33
2.1. Організація та методика дослідження	33
2.2. Аналіз основних психологічних чинників шкільної неспішності молодших школярів	39
Висновки до другого розділу	53
РОЗДІЛ 3. Психологічні засади корекційно-розвивальної роботи з молодшими школярами зі шкільною неспішністю	55
3.1. Принципи розробки та впровадження психолого-корекційної програми	55
3.2. Аналіз результатів психокорекційної роботи спрямованої на подолання шкільної неспішності.....	62
Висновки до третього розділу	78
Висновки	79
Список використаних джерел	82

ВСТУП

Актуальність теми. Система реформування освіти в Україні ставить своїм завданням формування високоінтелектуальної, внутрішньо вільної і свідомої особистості, здатної розв'язувати соціальні та економічні проблеми молодої суверенної держави. Його реалізація можлива за умови організації особистісно орієнтованого навчання, кінцевою метою якого є максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного, створювання умов для якомога повнішої реалізації інтелектуального й духовного потенціалу дитини, своєчасного виявлення контингенту школярів, які потребують допомоги, відповідної до характеру утруднень, що вони зазнають у навчанні.

Причина виникнення неуспішності у кожного окремого учня своєрідна і пов'язана як з його індивідуальними рисами, так і з особливостями його взаємодії з оточенням. Важливим є вивчення чинників неуспішності учнів саме в початковій школі, де закладаються основи знань, умінь і навичок, необхідних для подальшого успішного навчання.

Це зумовлено тим, що молодший шкільний вік є найбільш сензитивним для здійснення впливів на особистість дитини з боку дорослих, і саме в цей період формуються такі важливі психічні новоутворення, як довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія і самоконтроль. Тому результати навчальної діяльності (успішні чи неуспішні) мають визначальний вплив на формування «Я-образу» учня. Це дає підставу вважати, що навчальних невдач та їх негативних впливів на формування особистості дитини найпростіше подолати саме в молодших класах.

Дослідженням психологічних чинників неуспішності учнів початкових класів у традиційній системі навчання займалися Б.Г.Ананьєв, Т. Ю. Андрущенко, Н. П. Майорова, Г. Б. Моніна, М. Й. Мурачковський, Л. С. Славіна, Л. М. Співак, Р. В. Овчарова та інші. Ними встановлено, що неуспішність визначається як об'єктивними причинами (умови життя, невірно

організоване спілкування з учнем, формалізм вчителів та батьків у ставленні до навчання дітей, педагогічна занедбаність, психотравмуюча ситуація), так і суб'єктивними причинами (рівень розумового розвитку дитини, ставлення самого учня до навчальної діяльності, інфантилізм школяра, слабкий стан фізичного здоров'я, несформованість мотивів навчання, низька самооцінка учня).

Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної теми та практика роботи школи свідчать, що такий важливий аспект, як комплексна психолого-педагогічна корекція неуспішності молодших школярів, недостатньо досліджений, а вчителі та психологи початкових класів мають потребу в сучасних науково обґрунтованих рекомендаціях у цій галузі. Важливою є проблема визначення критеріїв шкільної успішності/неуспішності. Таким чином, актуальність означеної проблеми, її недостатнє розкриття в науковій літературі, а також значущість для психолого-педагогічної практики зумовили вибір теми дослідження: «Психолого-педагогічна корекція шкільної неуспішності молодших школярів».

Об'єкт дослідження – процес виникнення шкільної неуспішності у молодших школярів.

Предмет дослідження – психологічна структура шкільної неуспішності молодших школярів та шляхи її психолого-педагогічної корекції.

Мета дослідження – виявити психологічні чинники шкільної неуспішності молодших школярів.

Гіпотеза дослідження:

Виникнення шкільної неуспішності в молодшому шкільному віці пов'язане з низкою психолого-педагогічних та індивідуально-психологічних чинників, серед яких провідними є такі: недостатній рівень навчальних досягнень, недоліки у розвитку пізнавальної, мотиваційної та самооцінної сфер молодшого школяра.

Відповідно до мети й гіпотези було визначено **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати наявні психолого-педагогічні підходи до проблеми шкільної неуспішності в молодшому шкільному віці.

2. Побудувати модель психологічних чинників шкільної неуспішності та визначити психолого-педагогічні критерії оцінки шкільної неуспішності.

3. Провести дослідження чинників шкільної неуспішності в молодшому шкільному віці та розробити типологію шкільної неуспішності.

4. Розробити та апробувати зміст програми корекційної роботи шкільного психолога, спрямованої на подолання шкільної неуспішності молодших школярів.

Методологічними та теоретичними основами дослідження є: Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); національна доктрина розвитку освіти в Україні, Закон України «Про освіту»; загальнотеоретичні положення про психічний розвиток дитини (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, С. Л. Рубінштейн); теорія навчальної діяльності як провідної в молодшому шкільному віці (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, В. А. Семиченко, Ю. М. Швалб); теорії розвитку мотивації людини (М. І. Алексєєва, Л. І. Божович, А. К. Маркова, Х. Хекхаузен); положення про психологічні механізми та закономірності розвитку особистості, її самосвідомості (М. Й. Боришевський, П. Р. Чамата).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези були використані такі методи:

- *інтерпретаційно-аналітичний метод, метод теоретичного узагальнення*, на основі яких здійснювалися вивчення та аналіз закордонних і вітчизняних праць з проблеми шкільної неуспішності, що дало змогу виявити сукупність концептуальних поглядів, покладених в основу дослідження, а також теоретично обґрунтувати результати емпіричного дослідження;

- *методи емпіричного дослідження*: спостереження, тестування, анкетування, аналіз продуктів діяльності, бесіда, експертна оцінка, за допомогою яких вивчалися особливості розвитку пізнавальної, мотиваційної та самооцінної сфер молодших школярів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уточнено структуру шкільної неуспішності молодших школярів як комплексного психолого-педагогічного феномену, який поєднує недостатній рівень навчальних досягнень, низький рівень адаптованості до умов навчання та порушення взаємин дитини з однокласниками, вчителем, батьками; провідні психологічні чинники виникнення шкільної неуспішності молодших школярів, а саме: недостатній рівень розвитку пізнавальних процесів, неадекватний характер навчальної мотивації; розроблено програму корекційної роботи шкільного психолога, спрямовану на подолання шкільної неуспішності молодших школярів відповідно до структури та чинників шкільної неуспішності.

Апробація результатів дослідження відбувалася у вигляді доповіді на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (19 листопада 2020 р. м. Кам'янець-Подільський), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (15 лютого 2021 р., м. Кам'янець-Подільський) та науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2019-2020 навчальному році, 23 вересня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (86 джерел). Основний зміст роботи складає 81 сторінку.

ВИСНОВКИ

1. В учнів початкової школи навчальна діяльність є провідною, в якій розвиваються всі психічні функції дитини, виникають особистісні новоутворення та довільність поведінки. Навчальна діяльність має специфіку на різних етапах навчання школярів і може викликати деякі труднощі в навчанні у дітей. Тому важливим є вивчення причин неуспішності учнів саме в початковій ланці, де закладаються основи знань, вмінь, навичок, необхідних для подальшого успішного навчання. Шкільна успішність є важливим критерієм сприйняття дитини як особистості з боку дорослих та однолітків.

2. Проблема невстигання виникла ще в 20-х роках ХХ століття в зв'язку з розвитком масової освіти і розглядалась як пошук соціальних чинників її виникнення. Протягом ХХ століття змінювалися підходи до її визначення та зміст поняття «невстигання». Вчені дослідили педагогічні, соціально-побутові, фізіологічні та психологічні чинники невстигання, спробували створити типологію учнів, які стійко не встигають. У цілому дослідження неуспішності молодших школярів у навчанні присвячені пошуку причин, соціокультурним, гендерним та іншим розбіжностям, оцінці ефективності пропонованих програм допомоги учням з проблемами у навчанні.

3. У зв'язку з реформуванням системи освіти в Україні, її переходом на 12-бальну систему оцінювання знань терміни «невстигаючий», «невстигання» вважаються недоречними. Якщо раніше учні, які мали низькі оцінки, вважались невстигаючими і не допускались до іспитів з тих предметів, з яких вони мали такі оцінки, то тепер перевідними є усі оцінки 12-бальної шкали. Сьогодні вчитель при оцінюванні має враховувати рівень досягнень учня, а не ступінь його невдач.

4. Проблема шкільної неуспішності є значно ширшою, ніж проблема невстигання. У нашому дослідженні ми спираємося на таке визначення терміна: неуспішність у навчанні – це невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, яка фіксується після завершення будь-якого значного відрізка процесу

навчання – серії уроків, присвячених вивченню однієї теми, розділу курсу, навчального семестру, року. Якби не були відносні межі відрізків часу, все-таки залишається чинною теза про те, що неуспішністю називають невиконання вимог, фіксоване після завершення цих відрізків. Поняття невстигання відображає неефективність навчальної діяльності – важливої, але не єдиної складової того, що повинна давати школа. Неуспішність може проявлятися в недосягненні не тільки освітніх, а й інших цілей школи. На сьогодні відсутня змістова єдність в розумінні того, хто такий невстигаючий та неуспішний учень.

5. Сучасний стан теоретичної та практичної розробки проблеми дає підстави визначити структуру шкільної успішності/неуспішності з точки зору аналізу встигання з навчальних предметів, оцінки успішності з боку вчителів та однолітків, адаптації до умов навчання, соціального статусу серед однолітків, активності, відповідальності, внутрішньої оцінки переживання успіху, впевненості в своїх можливостях, зацікавленості навчальною діяльністю, рівня розвитку пізнавальних процесів та ін.

6. Одним з напрямків подолання проблем шкільної неуспішності є корекційно-розвивальна робота, яка є складним і багатограним процесом. Ефективність корекції шкільної неуспішності дітей залежить від її єдності з діагностикою. Тому в дослідженні необхідно дотримуватися принципу єдності діагностики й корекції як цілісної системи. Основними принципами корекційно-розвивальної роботи мають бути: принцип системності корекційних, профілактичних і розвивальних завдань, діяльнісний принцип корекції через провідну (навчальну) діяльність, принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей (за допомогою діагностики індивідуального психічного розвитку кожної дитини), принцип комплексності методів психологічного впливу, принцип опори на різні рівні організації психічних процесів, урахування емоційної складності матеріалу та ін.

7. Провідними психологічними чинниками виникнення шкільної неуспішності молодших школярів є: недостатній рівень розвитку пізнавальних

процесів; переважання широкої соціальної та вузькоособистісної мотивації при несформованості власне навчальної мотивації; несформованість особистісної рефлексії рівня власних досягнень та місця у структурі соціальних стосунків, що виражається у неадекватній самооцінці. Середній бал успішності за результатами навчання кореляційно пов'язаний з зоровою, словесно-логічною пам'яттю, словесно-логічним мисленням, мотивацією навчання та соціальним статусом дитини у класі.

8. За психологічними чинниками шкільної неуспішності у молодших школярів було виявлено три провідні кластери. *Перший кластер* утворюється сполученням таких чинників, як недоліки у розвитку пізнавальної і мотиваційної сфер та порушення у системі міжособистісних взаємовідносин, тобто проблеми шкільної неуспішності учнів мають комплексний характер. *Другий кластер* утворюється сполученням таких чинників, як недоліки в розвитку окремих пізнавальних процесів молодших школярів, в першу чергу концентрації уваги, а також неадекватним рівнем розвитку самооцінки. *Третій кластер* утворюється сполученням таких чинників, як недоліки в розвитку мотиваційної сфери та системі міжособистісних взаємовідносин молодших школярів, а також неадекватним рівнем розвитку самооцінки, тобто проблеми більш особистісного характеру.

9. Психолого-педагогічна корекція шкільної неуспішності може здійснюватися при поєднанні зусиль шкільного психолога, вчителя та батьків при провідній функції шкільного психолога. Діяльність шкільного психолога з корекції шкільної неуспішності у молодших школярів має будуватися відповідно до структури та чинників її виникнення. Програма діяльності шкільного психолога має носити комплексний характер і поєднувати корекцію навчальної діяльності дитини, сімейно-батьківських виховних настанов та педагогічної діяльності вчителів. Корекційно-розвивальна робота з дитиною має бути спрямована на подолання відставання та недоліків у розвитку провідних пізнавальних процесів та на формування навчально-пізнавальних мотивів та адекватної самооцінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. В школу с шести лет. Москва : Педагогика, 1986. 176 с.
2. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки: *избранные психологические труды* в 2-х т. Т. 2. Москва : Педагогика, 1980. С. 128-272.
3. Ануфриев А. Ф., Костромина С. Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения. 2-е изд., перераб. Москва : Ось – 89, 1999. 224 с.
4. Бабанский Ю. К., Косоножкин И. М. О причинах неуспеваемости школьников и путях ее преодоления. Ростов-на-Дону, 1972. 68 с.
5. Бех І. Почуття успіху у вихованні особистості. *Початкова школа*. 2004. № 12. С. 1-3.
6. Бідюк І., Лабузна Г. Учні з проблемами в навчанні: діагностика і допомога. *Завуч. Наша вкладка*. 2005. №11 (233). С. 1-20.
7. Блонский П. П. Избранные психологические произведения. Москва : Просвещение, 1964. 548 с.
8. Боденко Б. Н. Анализ психологических предпосылок неуспеваемости и способы ее коррекции на начальном этапе обучения. [Текст]. Москва : Просвещение, 1998. 112 с.
9. Божович Л. И. Отношение к учению как психологическая проблема. *Известия АПН РСФСР*, 1951. Вып. 36. С. 42-54.
10. Борисов П. П. Психофизиологические причины неуспеваемости и второгодничества, пути их преодоления. Якутск: Кн. изд-во, 1980. 96 с.
11. Вергелес Г. И., Матвеева Л. А., Раев А. И. Младший школьник. Помоги ему учиться. Санкт-Петербург : РГПУ им. А.И. Герцена, Союз, 2000. 160 с.
12. Вікова психологія. / *За ред. Г. С. Костюка*. Київ : Радянська школа, 1976. 269 с.

13. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
14. Власова С.Н. Изучение доминирования мотивов у детей младшего школьного возраста. *Вопросы психологии*. 1977. № 1. С. 42-54.
15. Волошина В., Лохвицька Л. До школи зі стійкими пізнавальними інтересами. *Початкова школа*. 2003. №4. С. 5-7.
16. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. Санкт-Петербург : Союз, 1997. 220 с.
17. Гальперин П. Я., Кабильныцька С. Л. Экспериментальное формирование внимания. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1974. 101с.
18. Гельмонт А. М. О причинах неуспеваемости и путях ее преодоления. Москва : Издательство АПН РСФСР, 1954. 92 с.
19. Гильбух Ю. З. Методика отслеживания успеваемости и психического развития учащихся общеобразовательной школы: начальное и среднее звено. Київ : НПЦ Перспектива, 1998. 308 с.
20. Голованова Н. Ф. Педагогические основы социализации младших школьников. Санкт-Петербург : Образование, 1996. 76 с.
21. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : ИНТОР, 1996. 544 с.
22. Дементий Л. И. Ответственность: типология и личностные основания : Монография. Омск: Омск. гос. ун-т, 2001. 192 с.
23. Діагностика і корекція індивідуального розвитку учнів в процесі навчання / За ред. С. А. Гончаренко. Вип. 2. Київ : НПЦ Перспектива, 2003. 92 с.
24. Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога : сб. науч. тр. / Редкол.: И. В. Дубровина (отв. ред) и др. Москва : АПН СССР, 1987. 257 с.
25. Дробинская А. О. Школьные трудности нестандартных детей. Москва: Школа-пресс, 1999. 141 с.

26. Дусавицкий А. К. Межличностные отношения в младшем школьном возрасте и их зависимость от способа обучения. *Вопросы психологии*. 1983. № 1. С. 23-33.
27. Дусавицкий А. К. Развивающее образование: теория и практика. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2002. 146 с.
28. Дригус М.Т. Дослідження суб'єктних детермінант результативності учіння: концептуальний підхід. *Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність*. Київ, 1993. Т. 1. С. 49-55.
29. Закон України «Про загальну середню освіту» *Звіт законів України*. 2001. № 7. С. 380.
30. Занков Л. В. Развитие младших школьников в процессе обучения. Москва : Просвещение, 1967. 311 с.
31. Захарова А. В., Мамаджанов М. Роль самооценки в формировании познавательной активности младшего школьника. *Новые исследования в психологии*. 1983 №1. С. 28; №2. С. 25.
32. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва : Логос, 2000. 384 с.
33. Зинченко С. Н. Почему детям бывает трудно учиться. Київ : Рад. школа, 1990. 56 с.
34. Калошин В. Ф. Причины невдач учнів у навчанні. *Післядипломна освіта в Україні*. 2005. № 2. С. 68-72.
35. Келлер Г. Бути учнем-невдахою – це назавжди? *Початкова школа*. 2003. № 10. С. 9-11.
36. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). *Інформаційний збірник міністерства освіти і науки України*. 2002. № 2. С. 3-22.
37. Костромина С. Н., Нагаева Л. Г. Как преодолеть трудности в обучении чтению. Москва : Осъ – 89, 1999. 240 с.
38. Костюк Г. С. Актуальные вопросы обучения и развития младшего школьника. *Обучение и развитие младших школьников*. Київ, 1970. С. 3-8.
39. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.

40. Котирло В. К. Початковий період у навчанні школярів. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1985. 48 с.
41. Крайг Г. Психология развития (серия «Мастера психологии»). Санкт-Петербург : Питер, 2000. 992 с.
42. Крупеніна Н. Моніторинг навчання учнів із низькою успішністю. Директор школи. 2002. № 41 (233). С. 12-15.
43. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Москва : ТЦ Сфера, 2002. 464 с.
44. Кулагина И. Ю. Отношение к учебной работе отстающих в учении школьников. *Отстающие в учении школьники: Проблемы психического развития*. Москва, 1986. С. 7-22.
45. Кулик В. С. До проблеми шкільного невстигання. *Психолог*. 2003. № 96. С. 6-15.
46. Кумарина Г. Ф. Индивидуализация обучения как актуальная проблема педагогической теории и практики. *Совершенствование процесса обучения в соответствии с основными направлениями реформы общеобразовательной и профессиональной школы*. Москва, 1987. С.21-25.
47. Липкина А. И. Педагогическая оценка и ее влияние на формирование личности неуспевающего школьника. Психологические проблемы неуспеваемости школьников. Москва : Просвещение, 1971. 154 с.
48. Липкина А. И. Самооценка школьника. Москва : Знание, 1976. 64 с.
49. Лурия А. Р. Внимание и память. Санкт-Петербург : Питер, 2006 – 320 с.
50. Малинин Е. Д. Философия жизненного успеха. *Практич. рук.* Москва : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. 238с.
51. Матвеева Л. А. Развитие свойств субъекта учебной деятельности в младшем школьном возрасте. Ленинград : Знание, 1991. 304 с.
52. Менчинская Н. А. Мышление в процессе обучения. *Исследование мышления в советской психологии*. Москва : Наука, 1966. 475 с.

53. Менчинская Н. А. Психологические проблемы неуспеваемости школьников. Москва : Педагогика, 1971. 272 с.
54. Моница Г. Б., Панасюк Е. В. Тренинг взаимодействия с неуспевающим учеником. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 200 с.
55. Мурачковский Н. И. Как предупредить неуспеваемость школьников. Минск: Народное образование, 1977. 205 с.
56. Немов Р. С. Психология. *Учеб. для студ. высш. пед. учеб. Заведений*. В 3 кн.: Кн. 3 Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. Москва : Просвещение: ВЛАДОС, 1995. 512 с.
57. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога. 2-е изд., дораб. Москва : Просвещение, Учебная литература, 1996. 352 с.
58. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Под ред. Н.Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1988. 150 с.
59. Олкинуора Е. Психологический анализ трудностей в учебной деятельности школьников. *Вопросы психологии*. 1983. №4. С. 72-76.
60. Орлова Л. В. Интеллектуальная пассивность учащихся. *Вопросы психологии*. 1991. № 6. С. 45-51.
61. Практикум по возрастной психологии. Учеб. пособие под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 694 с.
62. Практикум по возрастной и педагогической психологии: для студ. сред. пед. учеб. заведений. Под ред. И. В. Дубровиной. 2-е изд., стереотип. Москва : Академия, 1999. 160 с.
63. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: учеб. пособие В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский и др.; Под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 560 с.
64. Практическая психология образования: Учебное пособие 4-е изд. Под ред. И. В. Дубровиной. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 592 с.

65. Проблеми переходу початкової школи на нову структуру і зміст навчання. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції у м. Донецьку 2 – 3 листопада 2000 року*. Донецьк: ВАТ «УкрНТЕК», 2000. 318 с.
66. Психологические аспекты организации учебно-воспитательного процесса в классах выравнивания: *Методические рекомендации для учителей экспериментальных классов* [Ю. З. Гильбух и др.]. Київ : НИИ психологии УССР, 1980. 89 с.
67. Психолого-педагогические аспекты учебного процесса в школе. Под ред. С. Д. Максименко. – Київ : Рад. Школа, 1983. 176 с.
68. Психологічний довідник учителя: в 4 кн. Упоряд. В. Андрієвська. Київ : Главник, 2005. 96 с.
69. Психологічний практикум для школярів. Упор. В.І. Сіткар. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 72 с.
70. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социально-педагогическая психология. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. 416 с.
71. Регуш Л. А. Учить учиться. *Психологическая газета*. 1999. №9. С. 9-12.
72. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
73. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Киев : Миллениум, 2004. 521 с.
74. Система контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (методичні рекомендації). Упорядник А. М. Заїка. *Початкова школа*. 2001. №10. С. 11-69.
75. Скороходова Н. Ю. Психология ведения урока. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 148 с.
76. Славина Л.С. Индивидуальный подход к неуспевающим и недисциплинированным ученикам. Москва : АПН РСФСР, 1958. 212 с.
77. Староверова М. Неуспешность в обучении: природные и социальные факторы и пути коррекции. *Директор школы*. 2002. № 4. С. 4-7.

78. Тесты 2 класс. Задания для определения уровня общего и интеллектуального развития школьника. Ростов-на-Дону, 2000. 23 с.

79. Учбова діяльність молодшого школяра: діагностика і корекція неблагополучностей. Книга для учителів диференційованих класів. Автори: В. П. Гапонов, В. А. Георгієвська, Ю. З. Гільбух, С. А. Гончаренко, О. І. Пенькова; За ред. Ю. З. Гільбуха. – Київ: Фірма «ВІПОЛ», 1993. 96 с.

80. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.

81. Цетлин В.С. Предупреждение неуспеваемости учащихся. Москва : Знание, 1989. 80 с.

82. Швалб Ю. М. Діагностика сформованості учбової діяльності молодших школярів. *Метод. матеріали для шкільного психолога*. За ред. В.Г.Панка. Київ, 1992. Вип. 1. С. 29-38.

83. Швалб Ю. М., Муханова И. Ф. Возрастная психология. Донецк : Норд-Пресс, 2005. 304 с.

84. Шварцер Р., Ерусалем М., Ромек В. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема. *Иностранная психология*. 1996. № 7. С. 71-77.

85. Энциклопедия психологических тестов для детей. Под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. Москва : Арнадия, 1997. 256 с.

86. Якиманская И. С. Проблемы обучения и развития в трудах Н. А. Менчинской. *Вопросы психологии*. 1995. № 3. С. 79.